

Asia: VN/23816/2023

Lausuntopyyntö hallituksen esityksestä laiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto hallituksen esityksestä laiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain muuttamisesta.

SOSTE korostaa:

- Esitysluonnoksessa ehdotettu kiireellinen toimeentulotuki ei ole asianmukainen vertailukohta vastaanottorahan tasolle. SOSTE ei kannata jo ennestään perusoikeuksien toteutumisen kannalta hyvin alhaisen vastaanottorahan tason leikkaamista entisestään.

- SOSTE korostaa tarvetta tarkastella tarkemmin esityksen vaikutuksia ja varmistaa, että muutokset ovat linjassa ihmisoikeusvelvoitteiden ja perustuslain kanssa.

- Petteri Orpon hallitusohjelmassa esitetyistä merkittävistä leikkauksista sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustustasoon, jotka toteutuessaan vaikeuttavat merkittävästi järjestöjen kykyyn vastata esitysluonnoksessa arvioituun kasvavaan avun tarpeeseen tulee luopua.

Esityksessä vastaanottorahan määrä ehdotetaan laskettavaksi väliaikaisesti niin matalalle tasolle, kuin on mahdollista suhteessa kansalliseen sosiaaliturvaan. Kansallisen sosiaaliturvan vertailukohdaksi ehdotetaan kiireellistä toimeentulotukea, jota myönnetään välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon turvaamiseksi esimerkiksi tilapäisesti Suomessa oleskeleville. SOSTE ei kannata jo ennestään matalan vastaanottorahan tason leikkaamista entisestään.

Esitysluonnoksen mukaan muutoksilla pyritään taloudellisiin säästöihin ja turvapaikka- ja vastaanottojärjestelmän houkuttelevuuden vähentämiseen, jotta Suomeen ei hakeuduttaisi anomaan kansainvälistä suojelua perusteettomasti. Kuitenkin esityksen arvioidut säästövaikutukset ovat verrattain pienet, eikä esityksessä tuoda esiin konkreettisia näyttöjä siitä, että nykyinen vastaanottorahan taso toimisi vetovoimatekijänä.

SOSTE katsoo, että esitysluonnoksessa ei anneta riittäviä perusteluja ehdotetuille muutoksille, jotka vaarantavat kansainvälistä suojelua hakevien, tilapäistä suojelua saavien ja ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen. Lisäksi esityksessä ei osoiteta, että esitettyjen muutosten seurauksena vastaanottoraha ja käyttöraha turvaisivat riittävän toimeentulon ja huolenpidon, kuten kansainväliset ihmisoikeusnormit ja perustuslain 19 §:n 1 momentti edellyttävät.

Vaikutus kansainvälistä suojelua hakevien ja ihmiskaupan uhrien toimeentuloon

SOSTE katsoo, että esitysluonnoksessa ehdotetut muutokset eivät ole linjassa vastaanottodirektiivin periaatteiden kanssa ja vaikuttavat haitallisesti kansainvälistä suojelua hakevien, tilapäistä suojelua saavien ja ihmiskaupan uhrien toimeentuloon.

Vuonna 2010 vastaanottorahan määrä oli lain tarkoittamalla tavalla 70 prosenttia toimeentulotuen perusosan määrästä. Vastaanottorahan tason suhde toimeentulotuen perusosaan on vuodesta 2010 lähtien pienentynyt noin 11 prosenttiyksikköä, pääosin toimeentulotuen erillisten korotusten ja indeksitarkistusten johdosta. Tällä hetkellä se on vain noin 59 prosenttia toimeentulotuen perusosan määrästä, ja esitysluonnoksen mukaan vuonna 2027 se olisi enää noin 56 prosenttia toimeentulotuen perusosan määrästä.

Hallituksen esitysluonnoksessa kansallisen sosiaaliturvan vertailukohtaksi ehdotetaan kiireellistä toimeentulotukea. Toimeentulotukilaki ei varsinaisesti tunne erillistä kiireellistä toimeentulotukea, vaan jos asiakkaan tuen tarve on kiireellinen, tulee toimeentulotuki päätös käsitellä kiireellisenä, käytettävissä olevien tietojen perusteella samana tai viimeistään seuraavana arkipäivänä hakemuksen saapumisesta. Asian kiireellisyys ratkaistaan aina tapauskohtaisesti harkintaa käyttäen. Kelan soveltamisohjeessa todetaan, että kiireellisessä tuen tarpeessa voidaan menoina huomioida esimerkiksi perusosan ravintomenojen osuus ravintomien ja reseptilääkkeet, jotka on arvioitu tarvittaviksi kiireellisesti. Tarvittaessa kiireellinen hakemus ratkaistaan käytettävissä olevien tietojen perusteella, jolloin tuki voidaan myöntää vain lyhyeksi ajaksi kerrallaan, vain joidenkin päivien tai viikon ajaksi. Hakemus on yleensä tarpeen ratkaista muilta osin myöhemmin ja kiireellisenä myönnetty tuki huomioidaan tulona, kun asiassa annetaan tarkistuspäätös.

SOSTE katsoo, että esitysluonnoksessa ehdotettu kiireellinen toimeentulotuki ei ole asianmukainen vertailukohta vastaanottorahan tasolle. On ongelmallista käyttää vertailukohtana tällaista tapauskohtaisesti harkittavaa akuuttia apua. Vastaanottorahan saajien tilanne ei ole verrannollinen kiireellisessä toimeentulotuen tarpeessa olevien tilanteeseen. Vastaanottoraha on suunniteltu etuudeksi, jolla henkilön välttämätön toimeentulo turvataan. Välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon turvaamisella tarkoitetaan perustuslaissa sellaista tulotasoa ja palveluja, joilla turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset.

Esitysluonnoksen muutoksia perustellaan sillä, että vastaanottopalveluiden piirissä tai vastaanottorahan varassa ollaan väliaikaisesti ja aika, jolloin henkilö joutuu sopeuttamaan elämisensä välttämättömän toimeentulon tasoon, on lyhyt. Luvan saavan turvapaikanhakijan kohdalla ajaksi arvioidaan korkeintaan noin kuusi kuukautta. Tilapäistä suojelua saavan kohdalla aika vastaanottopalveluiden piirissä kestäisi noin vuoden, jos tämä käyttäisi oikeuttaan hakea kotikuntaa. Kielteisen päätöksen saavan kohdalla vastaanottopalveluiden kesto olisi muutoksenhaun vuoksi selvästi pidempi. Kuukausien tai jopa vuosien aikaa ei voida pitää lyhyenä silloin, kun puhutaan ihmisten välttämättömästä toimeentulosta.

Vastaanottokeskuksessa, jossa ei tarjota aterioita, henkilön tulee päivärahalla kattaa ruoan lisäksi vaatteet ja kengät, sairaanhoito ja lääkkeet, hammashoito, hygieniatuotteet, muut kulutustavarat ja vapaa-ajan toiminta. Väliaikaisuus, joka voi kestää useista kuukausista yli vuoteen, on pitkä ja joissain tapauksissa mahdoton aika tinkiä edellä mainituista menoista. Esityksessä mainittu ”nykyistä tarkempi arjen rahankäytön suunnittelu” ei auta, jos toimeentulo on selkeästi riittämätön. Vaikutukset vastaanottokeskuksen asiakkaina oleville ovat sitä suuremmat, mitä kauemmin asiakas on vastaanottopalveluiden ja vastaanottorahan varassa. SOSTE katsoo, ettei väliaikaisuus ole kestävä perustelu myöntää vastaanottorahan saajalle merkittävästi toimeentulotukea alempitasoista tukea.

Lisäksi SOSTE korostaa, että jo voimassa olevassa vastaanottolaissa vastaanottorahan tarkoitus ja suuruus on määritelty sen mukaan, mikä on välttämätöntä tukea saavien toimeentulon turvaamiseksi. Vastaanottolain 20 §:n perusteluissa hallituksen esityksessä todetaan, että siinä säädetyt vastaanottorahan määrät ovat "laskennallisia olettamia eri henkilöryhmien vähimmäiskulutustasoa vastaavien, jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvien menojen suuruudesta." Kun elinkustannukset ovat viime aikoina nousseet voimakkaasti, herää perusteltu kysymys siitä, miten vähimmäiskulutustaso olisi voinut laskea lain säätämisen jälkeen.

Esityksen vaikutukset jo ennestään haavoittuvassa asemassa oleviin

SOSTE painottaa, että esityksellä on negatiivisia vaikutuksia jo ennestään haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin heidän taloudellisen tilanteensa heikentyessä. Esitysluonnoksen mukaan vastaanottorahan ja käyttörahan vähentäminen heikentäisi välittömästi kaikkien vastaanoton asiakkaiden kuukausittaista toimeentuloa. Esitysluonnoksessa tunnistetaan useita haavoittuvassa

asemassa olevia ihmisryhmiä, jotka voivat joutua entistä haavoittuvampaan asemaan muutosten seurauksena. SOSTE korostaa, että nämä vaikutukset on huomioitava asiasta päätettäessä.

Perusturvan riittävyden arvioinnissa on todettu, että toimeentulotuki huomioidenkin monien perusturvaa saaneiden kotitalouksien tulot jäävät alle kohtuulliseksi katsotun minimin. Riittävää minimitasoa mitataan viitebudjeteilla. Niiden tarjoama toimeentulo on niukka, kun sitä verrataan väestön keskimääräiseen kulutukseen. Vastaanottoraha on tätä matalaksi todettua toimeentulotuen tasoa selkeästi matalampi jo nyt. Toimeentulotuen perusosa on yksin asuvalle 587,71 e/kk vuonna 2024. Vastaanottorahan perusosa yksinasuvalle ja yksinhuoltajalle on 348 euroa. Esityksessä se halutaan laskea 300 euroon. Jo ilman leikkausta kansaneläkeindeksin jäädytys vaikuttaa vastaanottorahaan niin, että sen taso jää jatkuvasti jälkeen toimeentulotuen tasosta. On selvää, että näin matala etuuden taso ei voi turvata riittävää toimeentuloa.

Suomi on saanut Euroopan Neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitealta useita huomautuksia sosiaaliturvan matalasta tasosta. Lisäksi YK:n TSS-Komitea on kiinnittänyt huomiota vuosina 2015–2019 tehtyjen sosiaaliturvaleikkausten negatiivisiin vaikutuksiin ja vaatinut Suomea jatkossa pitämään sosiaalietuudet riittävinä. Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea viime vuonna antamissaan suosituksissa kehotti Suomea välttämään köyhyysriskissä oleviin lapsiin kohdistuvia sosiaaliturvan leikkauksia ja muun muassa parantamaan turvapaikanhakijalasten taloudellista tilannetta. Taloudellinen epävarmuus vaikuttaa ihmisten terveyteen ja toimintakykyyn, erityisesti mielenterveyteen. Tutkimukset osoittavat, että vastaanottokeskuksissa psykofyysisen oireilun ja psykososiaalisen tuen tarve voi lisääntyä taloudellisen tilanteen heikentyessä.

SOSTE esittää huolensa myös vastaanottorahan pienentämisen vaikutuksista lapsiin. Kotimaiset pitkittäistutkimukset ovat osoittaneet, että lapsuudessa koetun taloudellisen niukkuuden vaikutukset voivat ulottua aikuisuuteen asti, lisäten riskiä myöhempään työttömyyteen, mielenterveysongelmiin, heikkoon koulumenestykseen ja ylivelkaantumiseen. Lisäämällä perheiden köyhyyttä heikennetään lasten tulevaisuuden mahdollisuuksia.

SOSTE pitää myös erittäin huolestuttavana, että vastaanottorahan pienentäminen voi vaikeuttaa ihmiskaupan ja työperäisen hyväksikäytön ilmituloa. Muutosten säästövaikutuksia arvioitaessa tulisi ottaa huomioon, että muutokset voivat lisätä sosiaaliohjauksen, sosiaalityön ja terveystalouden tarvetta vastaanottokeskuksissa.

SOSTE korostaa, että esityksen turvallisuuteen liittyvät vaikutukset tulisi arvioida tarkemmin. Esityksen mukaan vanhempien kasvava kuormittuneisuus voi vastaanottokeskusten työntekijöiden arvioiden mukaan näkyä välillisesti lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen lisääntymisenä ja perheväkivallan kasvuna. Asiakkaiden turhautuminen voi johtaa konflikteihin ja vaikuttaa vastaanottokeskusten ilmapiiriin. Lisäksi muutokset voivat vaikuttaa sekä työntekijöiden että asiakkaiden turvallisuuden tunteeseen. Vastaanottorahan pienentäminen voi myös lisätä maassa oleskelevien määrää ilman oleskeluoikeutta, jos he kokevat paremmat toimeentulomahdollisuudet laittomasti maassa oleskelevana kuin vastaanottojärjestelmän asiakkaina. Tämä lisää entisestään esimerkiksi työperäisen hyväksikäytön riskiä.

Esitysluonnoksen Sosiaaliset ja terveysvaikutukset -osiossa arvioidaan, että vastaanottokeskusten asiakkaat saattaisivat hakeutua entistä useammin erilaisten kirkon tai järjestöjen ylläpitämien ruokajakelujen pariin. Ruoka-avun asiakkaat ovat jo useamman vuoden ajan lisääntyneet samalla kun jaettavaa on ollut entistä vähemmän. On keuhattöntä tehdä lakimuutoksia, joiden esityksessä arvioidaan siirtävän ihmisiä enenevässä määrin ruoka-avun, järjestöjen vapaaehtoisen avun ja seurakuntien diakoniatyön varaan. Samaa aikaan Petteri Orpon hallitusohjelmassa esitetään merkittäviä leikkauksia sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustustasoon, jotka toteutuessaan vaikeuttavat merkittävästi järjestöjen kykyä vastata kasvavaan avun tarpeeseen.

Strohm Emily
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry